

В. В. Цимбал,

*здобувач магістратури кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2275-022X>*

З. В. Гбур,

*д. держ. упр., професор, професор кафедри управління охороною здоров'я та публічного адміністрування, Національний університет охорони здоров'я України імені П. А. Шупика
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4536-2438>*

DOI: 10.32702/2306-6814.2022.17.118

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ТИМЧАСОВОЮ ВТРАТОЮ ПРАЦЕЗДАТНОСТІ

V. Tsymbal,

Master's degree in Public Administration of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

Z. Hbur,

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Healthcare Management and Public Administration, Shupyk National Healthcare University of Ukraine Kyiv, Ukraine

REALIZATION OF THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY DUE TO TEMPORARY LOSS OF CAPACITY

Обґрунтованість соціального подання — одне із ключових умов ефективного функціонування системи соціального забезпечення. Це означає, що соціальний ризик та його негативні наслідки мають бути доведені належним чином. Тимчасова непрацездатність — вид соціального ризику хворого. Компенсація цього виду ризику обумовлена не лише погіршенням здоров'я самої особи, а також інших обставин, які перешкоджають його можливості працювати, наприклад, карантин як потенційна небезпека захворювання, догляд за хворим членом сім'ї тощо. Відповідно до чинного законодавства, експертиза тимчасової непрацездатності проводиться з метою визначення здатності працівника здійснювати трудову діяльність, необхідності та строків тимчасового або постійного переведення працівника за станом здоров'я на іншу роботу, а також ухвалення рішення про направлення громадянина на медико-соціальну експертизу. На прикладі листка непрацездатності демонструється розвиток підходів законодавця до підтвердження розвитку відповідного соціального ризику до електронного листка непрацездатності — нової основи встановлення допомоги, зумовленого розвитком цифрових технологій та інформаційних систем.

Допомога з тимчасової непрацездатності є однією із найбільш значимих інструментів соціальної політики держави, у зв'язку з чим питання щодо порядку її визначення, призначення та виплати завжди широко обговорювалися. Наразі система забезпечення застрахованих осіб допомогою з тимчасової непрацездатності та у зв'язку з материнством заснована на трьох-

ланковому принципі: застрахована особа (працівник) — страхувальник (роботодавець) — страховик (Фонд соціального страхування). Суть її в тому, що при настанні страхового випадку застрахована особа звертається за призначенням та виплатою допомоги до страхувальника, страхувальник виплачує допомогу із власних коштів, а потім виплачена сума зачитується на рахунок сплати страхових внесків.

У статті проаналізовано принципи соціального забезпечення у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, а також проблематику щодо соціального забезпечення у зв'язку із тимчасовою непрацездатністю у довоєнний та військовий час.

The validity of the social presentation is one of the key conditions for the effective functioning of the social security system. This means that the social risk and its negative consequences must be properly proven. Temporary disability is a type of social risk of the patient. Compensation for this type of risk is determined not only by the deterioration of the person's health, but also by other circumstances that prevent his ability to work, for example, quarantine as a potential danger of disease, care for a sick family member, etc. In accordance with the current legislation, the examination of temporary incapacity for work is carried out in order to determine the employee's ability to perform labor activities, the necessity and terms of temporary or permanent transfer of the employee to another job due to the state of health, as well as to make a decision to refer the citizen for a medical and social examination. The example of the disability certificate demonstrates the development of the legislator's approaches to confirming the development of the corresponding social risk to the electronic disability certificate — a new basis for establishing assistance due to the development of digital technologies and information systems.

Temporary disability benefit is one of the most significant tools of the state's social policy, and in connection with this, questions regarding the order of its definition, appointment and payment have always been widely discussed. Currently, the system of providing assistance to insured persons for temporary incapacity for work and in connection with maternity is based on the three-link principle: the insured person (employee) — the insured (employer) — the insurer (Social Insurance Fund). Its essence is that when an insured event occurs, the insured person applies to the insurer for the appointment and payment of assistance, the insured pays the assistance from his own funds, and then the paid amount is credited to the insurance premium payment account.

The article analyzes the principles of social security in connection with the temporary loss of working capacity, as well as the problems of social security in connection with the temporary incapacity for work in pre-war and military times.

Ключові слова: соціальне забезпечення; соціальний ризик; процедурні правовідносини; допомога з тимчасової непрацездатності; листок непрацездатності.

Key words: social security; social risk; procedural legal relations; temporary disability assistance; work incapacity certificate.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Здоров'я є однією з базових, найбільш значущих цінностей для будь-якої людини. У науковій літературі право на охорону здоров'я, медичну допомогу і право людини на життя розглядаються як взаємопов'язані, оскільки закріплення права на відсутність інших прав людини неприйнятне з точки зору повноцінного здійснення цього права, але неможливість реалізації права на життя і збереження самого життя конкретної людини тягне у себе втрату цінності інших суб'єктивних прав. Незважаючи на парадокс, який полягає в тому, що

людині невластиво замислюватися про своє здоров'я, поки воно не втрачено, обумовленість реалізації права на життя добрим станом здоров'я передбачає, що в нормах чинного законодавства питанням охорони здоров'я, соціального забезпечення у разі погіршення має приділятися підвищена увага. Це обумовлює те, що соціальний ризик здоров'я можна розглядати як родовий, що сам собою передбачає право на захист. Названий ризик включає соціальний ризик тимчасової непрацездатності як підставу звільнення від виконання трудових, посадових чи службових обов'язків та призначення

відповідної допомоги або іншого виду компенсації, соціальний ризик інвалідності, що породжує право на комплекс заходів, спрямованих на його подолання та компенсацію, ризик старості, а також деякі інші види ризиків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі до питань, що стосуються соціального забезпечення особи у зв'язку з втратою працездатності зверталися такі науковці як М.І. Боднарук, О.Я. Орловський [1], К. В. Гнатенко [2], О.Раневич [3], М.Чорна [16] та інші. Однак поза увагою наукових досліджень залишилося коло питань, зокрема міжнародних стандартів, принципів реалізації права на тимчасову непрацездатність тощо, які висвітлено у цій статті.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз теоретичних та практичних проблем закріплення і реалізації конституційного права людини та громадянина на соціальне забезпечення у разі тимчасової втрати працездатності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Наявність системи обов'язкового соціального страхування, адаптованої до сучасних соціально-економічних умов, на випадок тимчасової непрацездатності для зайнятого в економіці населення означатиме компенсацію втраченого заробітку (доходу) у межах, порівнянних із прожитковим мінімумом, у перспективі — з гідним рівнем життя, усвідомлення своєї відповідальності за стан власного здоров'я, появу впевненості, захищеності. Для роботодавця наявність інституту обов'язкового соціального страхування у разі тимчасової непрацездатності означатиме визначення мінімального стандарту захисту працівника у разі втрати ним працездатності, дотримання якого для роботодавця є обов'язковим. Тариф страхових внесків, розрахований залежно від рівня соціального ризику, сприятиме зацікавленості роботодавця у створенні умов праці, що знижують соціальний ризик втрати працездатності, отже — зменшення тарифу страхових внесків. Для суспільства існування системи відновлення до прийнятних розмірів втраченого заробітку (доходу) через непрацездатність означатиме зменшення потреби, запобігання злидням. У межах обов'язкового соціального страхування у разі тимчасової непрацездатності збереження профілактичного санаторно-курортного лікування працюючих сприятиме поліпшенню здоров'я працездатного населення, нації загалом. Що, у свою чергу, дозволить найповніше використати потенціал працюючих осіб, підвищити ефективність виробництва. Крім того, створюватимуться умови для демократизації суспільства, оскільки здорова, впевнена в собі та у своєму майбутньому людина є активним громадянином, який реалізує свої права та виконує свої обов'язки.

Основою розробки сукупності принципів правового інституту допомоги з тимчасової непрацездатності можуть бути принципи права соціального забезпечення. У зв'язку з відсутністю загального кодифікованого акту, що регулює соціально-забезпечені відносини, чітко виділити принципи права соціального забезпечення

неможливо. У регулюванні суспільних відносин із соціального забезпечення знаходять прояв всі групи правових ознак: загальноправові, міжгалузеві, галузеві та внутрішньогалузеві. Загальноправові впливають із положень Конституції [6].

До міжгалузевих принципів відносяться ті, які найбільше характерні для галузей, близьких одна до однієї за змістом своїх правових норм, що регулюють суспільні відносини. Право соціального забезпечення найближче пов'язане з такими галузями права як трудове, сімейне. Тому загальними для цих галузей є такі принципи: забезпечення гідного життя та розвитку людини, забезпечення державної підтримки сім'ї, материнства, батьківства та дитинства, інвалідів та літніх громадян, заборона примусової праці та ін.

Найбільш вдалим є формулювання та розробка принципів права соціального забезпечення такі:

— здійснення соціального забезпечення за рахунок коштів як страхових платежів, так і коштів бюджету;

— диференціація видів, умов та рівня забезпечення залежно від трудового вкладу, причин потреби та інших соціально значущих обставин;

— обов'язок держави гарантувати рівень соціального забезпечення не нижчий за прожитковий мінімум;

— гарантованість соціальної допомоги у випадках, коли людина потребує її через обставини, що визнаються соціально значущими; різноманіття видів соціального забезпечення;

— участь громадських об'єднань, що представляють інтереси громадян, у розробці, прийнятті та здійсненні рішень з питань соціального забезпечення та захисту їх прав.

Принципи загальності (універсальності) соціального забезпечення, всебічності та різноманіття його видів стосовно допомоги з тимчасової непрацездатності реалізуються у принципі обов'язковості забезпечення допомогою всіх застрахованих завжди втрати ними працездатності.

Принцип доступності реалізується у двох аспектах: умови забезпечення реально досяжні та законодавство покладає на відповідні державні органи, а в ряді випадків і на роботодавців, обов'язок надавати громадянам сприяння у збиранні та оформленні необхідних документів.

Принцип здійснення соціального забезпечення рахунок коштів як страхових платежів, і коштів бюджету реалізується у цьому, що джерелом виплати допомоги з тимчасової непрацездатності є спеціально уповноважений Фонд соціального страхування.

Кошти Фонду соціального страхування підлягають використанню виключно з метою соціального страхування. Галузевий принцип відмінності умов та рівня соціального забезпечення залежно від трудового вкладу та деяких інших обставин проявляється залежно від розмірів допомоги від заробітку.

Принцип обов'язку держави гарантувати рівень соціального забезпечення не нижче прожиткового мінімуму означає, що допомога з тимчасової непрацездатності не може бути нижчою за прожитковий мінімум.

Принцип гарантованості соціальної допомоги у випадках, коли людина потребує її через обставини, що визнаються соціально значущими, виражається в тому,

що держава визнає соціально-значущою тимчасову втрату людиною працездатності та свій обов'язок щодо надання соціальної допомоги. Загальноправовий принцип про право кожного на об'єднання для захисту своїх інтересів та гарантованості свободи діяльності громадських об'єднань знаходить своє заломлення у принципі участі громадських об'єднань, що представляють інтереси громадян, у розробці, прийнятті та здійсненні рішень з питань соціального забезпечення та захисту їх прав. Досі на багатьох підприємствах збереглися громадські органи — комісії із соціального страхування, які обираються трудовими колективами підприємств — які виконують функцію громадського контролю за правильністю призначення та виплати допомоги. Також цей принцип може бути реалізований на рівні підприємств у колективному договорі шляхом скасування обмеження максимального розміру допомоги.

Важливими принципами також є: паритетність в управлінні Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності представників держави, застрахованих осіб та роботодавців; відповідальності роботодавців та Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за реалізацію права застрахованої особи на матеріальне забезпечення та соціальні послуги

Допомога з тимчасової непрацездатності має відмітні ознаки, які виділяють її з інших видів соціального забезпечення. Першою відмітною ознакою цієї допомоги є юридична основа забезпечення, тобто тимчасова непрацездатність як страховий випадок. Друга відмітна ознака даної допомоги полягає в тому, що вона виплачується як втрачений заробіток. Тому виключається можливість отримання допомоги поряд із оплатою праці. Третя ознака — її розмір обчислюється із заробітку застрахованої особи. Четверта ознака в тому, що суб'єктами правових відносин виступають:

- 1) застраховані особи — працівники, які підлягають обов'язковому соціальному страхуванню у разі тимчасової непрацездатності;
- 2) страхувальники — роботодавці;
- 3) страховик — ФСС.

До застрахованих осіб належать громадяни, які працюють за трудовим договором та інші відповідно до чинного законодавства; особи, які добровільно вступили у відносини з обов'язкового соціального страхування на випадок тимчасової непрацездатності та сплачують за себе страхові внески. Страхувальники — платники внесків, та суб'єкти, які призначають та виплачують допомогу. Страховик акумулює страхові внески та забезпечує фінансування виплати допомоги.

П'ята ознака — терміни виплати допомоги. Допомога при втраті працездатності внаслідок захворювання або травми виплачується застрахованій особі за весь період тимчасової непрацездатності до дня відновлення працездатності (встановлення інвалідності), за винятком випадків, зазначених у законодавстві. Шоста ознака — це джерела виплати: кошти роботодавця (страхувальника) та страхові внески.

Отже, допомога з тимчасової непрацездатності — це виплата, яку здійснює роботодавець (страхувальник) або ФСС із грошових коштів роботодавця (страхувальника) та страхових внесків застрахованій особі у разі

тимчасової втрати їм здатності до виконання своїх трудових функцій за фізіологічними чи соціальними ознаками.

Законодавство не містить визначення поняття непрацездатності — однієї з найчастіших причин соціальних ризиків. Так, відповідно до тлумачення непрацездатний — той, хто через старість, хворобу тощо утратив здатність працювати або й не мав її від народження; ті, хто втратив здатність працювати або й не мав її від народження [15]. При цьому відповідно до Порядку формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність в Реєстрі медичних висновків в електронній системі охорони здоров'я, затвердженим наказом МОЗ від 01 червня 2021 року № 1066, до випадків тимчасової непрацездатності відносять:

- захворювання або травма загального характеру;
- догляд за хворою дитиною; хворим членом сім'ї; дитиною у разі хвороби особи, яка доглядає за дитиною;
- карантин;
- обсервація, самоізоляція під час дії карантину з метою запобігання поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2;

вагітність та пологи, які мають тимчасовий зворотний характер під впливом лікування, реабілітації, інших заходів медичного характеру, та триває до відновлення працездатності або до закінчення причин, які унеможливають виконання роботи

Отже, поки не розроблено та не прийнято Кодекс соціального забезпечення, поняття "непрацездатність" залишиться виключно науковою категорією і навряд чи є можливість знайти належне їй місце в нормах права.

До випадків, що охоплюються Конвенція МОП № 102 (розділ II) [7] щодо тимчасової втрати працездатності відносять будь-який хворобливий стан, незалежно від його причини, а також вагітність, пологи та їх наслідки. Передбачено можливість виплати допомоги, яка покриє у разі хвороби вартість загальної лікарської допомоги, включаючи візити додому, стаціонарну та амбулаторну допомогу спеціалістів, забезпечення найнеобхіднішими медикаментами, госпіталізацію у разі потреби. У разі вагітності та пологів також вказується на необхідність допомоги до, під час та після пологів.

Цей вид забезпечення має на меті збереження, відновлення та поліпшення здоров'я осіб, що підлягають забезпеченню, а також їх працездатності та здатності самостійно задовольняти особисті потреби.

Конвенція МОП № 130 [8] встановлює ті самі випадки надання медичної допомоги та допомоги по хворобі, але розширює коло можливих отримувачів. До них можуть відноситися або всі, хто працює за наймом, включаючи учнів, або встановлені категорії економічно активного населення, що становлять загалом не менше 75% всього економічно активного населення. Передбачено можливість встановлення мінімальної тривалості стажу, визнаного необхідним задля унеможливлення зловживань, але у розумних межах.

На час захворювання, яке спричинило непрацездатність, передбачено виплату допомоги, метою якої є компенсація тимчасово втраченого заробітку. Відповідно до Конвенції № 102 розмір допомоги має становити

щонайменше 45% заробітку типового одержувача, а Конвенції № 130 цей розмір збільшено до 60% від суми заробітків. Загальна сума допомоги та будь-яких інших засобів має бути достатньою для підтримки здоров'я та належного матеріального становища сім'ї одержувача.

На міжнародному рівні значну увагу приділяють соціальному забезпеченню жінок, які працюють. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. передбачає особливу охорону матерів протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього періоду працюючим матерям повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою із соціального забезпечення (ст. 10). Конвенція МОП № 183 [9], присвячена охороні материнства, у зміст права жінок на соціальне забезпечення включає право на отримання грошового забезпечення та медичної допомоги.

Грошова допомога встановлюється на такому рівні, щоб жінка могла утримувати себе та свою дитину в гідних з санітарно-гігієнічної точки зору умовах і мати належний рівень життя, і повинна становити не менше двох третин від попередніх заробітків або співставні суми. З метою забезпечення захисту становища жінок на ринку праці допомоги у зв'язку з відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами виплачуються з фондів обов'язкового соціального страхування або з громадських фондів або відповідно до порядку, визначеного національними законодавством та практикою.

Європейська соціальна хартія (переглянута 1996 р.) [4] до права працюючих жінок на охорону материнства відносить обов'язок надавати працюючим жінкам оплачувану відпустку до пологів та після пологів загальною тривалістю не менше чотирнадцяти тижнів або у вигляді оплачуваної відпустки, або шляхом виплати відповідної допомоги із соціального страхування або з державних фондів.

З метою забезпечення права на рівні можливості та на рівне звернення працюючих чоловіків та жінок з сімейними обов'язками, а також працівників із сімейними обов'язками, з одного боку, та решти працівників — з іншого, ст. 27 Європейської соціальної хартії рекомендує вжити заходів для того, щоб надавати працівникам із сімейними обов'язками можливість вступити на роботу та зберігати роботу, а також відновлювати роботу після перерви, викликаної сімейними обов'язками, включаючи заходи у сфері професійної орієнтації та професійної підготовки; враховувати їх потреби щодо умов праці та соціального забезпечення; розвивати державні або приватні соціальні служби, у тому числі дитячі садки та інші дитячі установи з денним перебуванням, або сприяти їхньому розвитку.

Слід зазначити й існуючу у законодавстві соціального забезпечення ситуацію множинності номінальних визначень, коли терміни носять універсальний характер, а формалізуються лише стосовно конкретного закону, тому й дуже умовним та ускладненим є їх поширення на інші нормативні правові акти. Прикладом може бути категорія страхового стажу як із причин розвитку ризику здоров'я. Дане поняття прийшло на зміну трудовому стажу, який сформувався та застосовувався в інших економічних, соціальних та політичних умовах. Враховую-

чи, що право на більшість видів соціального забезпечення нерозривно пов'язане з трудовою або іншою діяльністю, причому часто значної тривалості (що і викликає втрату здоров'я та працездатності і є однією з причин соціального ризику), питання формалізації стажу є актуальними.

Конвенцією Міжнародної організації праці № 102 "Про мінімальні норми соціального забезпечення" закріплено загальний термін "стаж". "Наповнення" стажу може здійснюватися за рахунок періодів сплати страхових внесків або певної тривалості здійснення роботи, або тривалості проживання в країні. Можливе також поєднання зазначених умов. Таким чином, міжнародний стандарт пов'язує стаж із переліком періодів, що включаються до нього, та обсягом цих періодів. Законом про основи обов'язкового соціального страхування страховий стаж визначено як сумарну тривалість часу сплати страхових внесків. Дану дефініцію слід визнати загальною стосовно інших, які у спеціальних законах, й у більшою мірою пов'язані з фінансуванням соціального забезпечення.

Значно відрізняється від наведеного визначення законодавче закріплення страхового стажу та з метою забезпечення допомоги з тимчасової непрацездатності, вагітності та пологів. Тут страховий стаж виступає не як юридичний факт, що визначає право на компенсацію соціального ризику, а як показник розміру компенсації. Спочатку до страхового стажу при визначенні розмірів допомоги з тимчасової непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами включалися періоди роботи застрахованої особи за трудовим договором, а також періоди іншої діяльності, протягом яких громадянин підлягав цьому виду обов'язкового соціального страхування.

В системі соціального забезпечення важливим аспектом пропонується визнати об'єктивний критерій принципової можливості компенсації названого ризику. Наприклад, компенсованим загалом є соціальний ризик тимчасової непрацездатності. На це вказує характеристика даного стану в нормах права як така, що має сприятливий клінічний та соціально-трудова прогноз, тобто соціальний, той, що минає і має зворотний характер. Відповідно до чинного законодавства, експертиза тимчасової непрацездатності проводиться з метою визначення здатності працівника здійснювати трудову діяльність, необхідності та строків тимчасового або постійного переведення працівника за станом здоров'я на іншу роботу, а також ухвалення рішення про направлення громадянина на медико-соціальну експертизу. Видача листка непрацездатності складала досить обмежений строк, а наразі видаються електронні лікарняні листи одразу при відвідуванні лікаря. Ризик компенсується наданням безкоштовної медичної допомоги у рамках програми відповідних державних гарантій, а втрачений заробіток — допомогою з тимчасової непрацездатності. При очевидному несприятливому клінічному та трудовому прогнозі, як правило, не пізніше чотирьох місяців з дати початку тимчасової непрацездатності пацієнт прямує на проходження медико-соціальної експертизи з метою оцінки обмеження життєдіяльності.

Тимчасова непрацездатність, що підтверджується формуванням одного або сукупністю декількох медич-

них висновків, пов'язаних між собою через посилання на запис в Реєстрі про попередній медичний висновок в межах однієї категорії медичних висновків, та триває безперервно від початку визначеного захворювання, травми або інших причин з можливим продовженням в одного або послідовно в декількох суб'єктів господарювання до завершення дії останнього медичного висновку або до початку нового медичного висновку з відміткою про початок нового випадку тимчасової непрацездатності в межах такої ж категорії, що формується з приводу нового захворювання, травми або інших причин, які не пов'язані та не є наслідками попереднього. Тимчасова непрацездатність обраховується в календарних днях [12].

У багатьох випадках держава встановлює межі компенсації ризику. Так, у рамках обов'язкового соціального страхування на випадок тимчасової непрацездатності та у зв'язку з материнством даний механізм вбудовано так, щоб у випадку, якщо особа здійснює трудову діяльність меншою за встановлену тимчасову тривалість, або заробіток перевищує певний рівень, або особа допускає порушення, то допомога не компенсує втрачений заробіток повністю.

На період, коли людина з встановлених причин не може виконувати свої обов'язки на роботі, за нею не тільки зберігається її посада, а й призначається допомога.

Предмет права соціального забезпечення становлять відносини, створені задля захисту від соціальних ризиків. Якщо, наприклад, громадянин втрачає працездатність в результаті професійного захворювання, попередити яке в системі управління професійними ризиками не вдалося (працівнику встановлена стійка втрата професійної працездатності), то саме через реалізацію права на соціальне забезпечення йому будуть встановлені необхідні надання (допомога з тимчасової непрацездатності, страхові виплати, медична допомога тощо), що дозволить відновити втрачене здоров'я, а також задовольняти життєво важливі потреби.

Слід зазначити, що з основними нині посилюється значення інших функцій права, серед яких можна назвати пізнавальну і виховну. Для права соціального забезпечення пізнавальна функція значуща тим, що, освоюючи норми цієї галузі права, людина більше дізнається про свої права та обов'язки у цій сфері. Держава, гарантуючи соціальні виплати особам, щодо яких реалізувався соціальний ризик, далеко не завжди забезпечує інформацією про права та обов'язки громадян у цій сфері. Майже всі соціальні виплати зазвичай носять заявний характер, без волевиявлення фізичної особи суб'єктивне право не може бути реалізовано.

Відсутність необхідних знань стосується всіх етапів правового регулювання соціального забезпечення. По-перше, громадяни не завжди орієнтуються у тому, які обставини вважатимуться реалізацією соціального ризику, що дозволяє звертатися за соціальним забезпеченням. По-друге, громадяни слабо орієнтуються у способах захисту від соціальних ризиків: не знають, які подання можуть бути надані в тому чи іншому випадку, як можна реалізувати своє право у цій сфері.

Проявом виховної функції у праві соціального забезпечення вважатимуться закріплення у законодавстві

певних правових наслідків, які у ступеня захисту від соціального ризику, якщо громадянин не докладає необхідних зусиль з його недопущення чи своїми діями не сприяє його подолання. З цих позицій логічним є закріплення правила про те, що підставою для зниження розміру допомоги з тимчасової непрацездатності є порушення громадянином без поважних причин у період тимчасової непрацездатності режиму, запропонованого лікарем. Відповідно до статті 10 Основи законодавства України про охорону здоров'я громадяни зобов'язані піклуватися про збереження свого здоров'я, а отже й дотримуватися режиму лікування, у тому числі визначений на період їх тимчасової непрацездатності.

Україна ще не модернізувала своє законодавство про працю та соціальне забезпечення, а працівники здійснюють свою трудову діяльність в умовах військового стану. Тому можна виокремити проблеми, пов'язані із роботою у довоєнному стані у контексті тимчасової втрати працездатності та ті, що пов'язані із агресією росії проти України. Зокрема йдеться про таке:

1) в сучасному світі люди не хочуть працювати, але хочуть отримувати заробітну плату, або допомогу з тимчасової непрацездатності. Тому вони роблять такі дії, як навмисне завдають шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи або інших обов'язків, або симулюють захворювання;

2) у деяких працівників непрацездатність виникає через вживання алкоголю, наркотиків, або настає внаслідок дій, вчинених у такому стані;

3) непрацездатність працівника настала внаслідок вчинення ним кримінальних дій;

4) більшість працівників йде на лікарняний, при цьому порушуючи режим, запропонований лікарем без поважних причин (не з'явився до лікаря у зазначений термін без поважної причини; не з'явився до медико-соціальної експертної комісії);

5) з тимчасової непрацездатності роботодавець, виплачувати працівникові допомогу з тимчасової непрацездатності у вигляді і умовах, встановлених вітчизняним законодавством на національному рівні, навіть якщо працівник, здійснив прогул перед настанням тимчасової непрацездатності;

6) на початку листопада 2021 року освітані і окремих держслужбовців, соціальних працівників і робітників стратегічних підприємств було встановлено обов'язковість вакцинації від COVID-19, для тих, хто не вакцинувався, лист непрацездатності не передбачений. На нашу думку, це порушення конституційних прав людини й це потребувало приведення у відповідність до чинного законодавства.

Вирішення поставлених проблем:

1) У цих випадках виплачена допомога з тимчасової непрацездатності працівнику стягується з нього у судовому порядку. Якщо працівник буде, завдає шкоди своєму здоров'ю з метою ухилення від роботи або інших обов'язків, або симулювати захворювання повторно, то з кожним наступним разом, він позбавлятиметься % від своєї допомоги з тимчасової непрацездатності, доки відсоток допомоги не наблизиться до мінімального (50%).

2) Іноді стан алкогольного сп'яніння стає однією з причин нещасного випадку на виробництві, внаслідок

якого працівник отримує каліцтво або інше ушкодження здоров'я під час виконання ним обов'язків за трудовим договором. Дані нормативні акти роз'яснюють, що пошкодження здоров'я, єдиною причиною якого за висновком закладу охорони здоров'я, стало алкогольне або наркотичне сп'яніння (отруєння) працівника, не пов'язане з порушенням технологічного процесу, підлягає розслідуванню та кваліфікується як нещасний випадок, не пов'язаний з виробництвом, з оформленням про нещасний випадок на виробництві довільної форми. Виплата допомоги з тимчасової непрацездатності у такому разі не провадиться.

3) У цьому випадку працівник зовсім позбавляється допомоги з тимчасової непрацездатності. Окрім осіб, засуджених до виправних робіт, яким допомога видається на загальних підставах. При цьому особи, які відбувають це покарання за місцем колишньої роботи, отримують допомогу з тимчасової непрацездатності у розмірах, що визначаються за стажем до початку відбування цього покарання. І обчислюються із заробітку за витрачанням утримань, призначених рішенням суду.

4) Якщо працівник порушив запропонований режим лікування або не з'явився до лікаря на огляд, то ним може бути відзначено: "недотримання запропонованого режиму", "невчасна явка на прийом до лікаря", "вихід на роботу без виписки", "самовільний догляд зі стаціонару". За наявності такої позначки на лікарняному працівник має дати письмове пояснення про причину порушення режиму лікування. Допомогу у такому разі потрібно знижувати за повний календарний місяць з дня, коли було допущено порушення, та до закінчення хвороби. Тобто, допомога знижується не за весь термін непрацездатності.

5) Дію наказу від 04.10.2021 № 2153 "Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням" [13] зупинено до завершення воєнного стану в Україні згідно з Наказом Міністерства охорони здоров'я № 380 від 25.02.2022.

Щодо проблем, пов'язаних із запровадженням військового стану можна виділити:

1) Не всі пацієнти уклали декларації з лікарями та незареєстровані в НСЗУ. Також вимушено евакуювалися за кордон багато медичних працівників. Тому виникло дуже багато питань при створенні лікарняних листків.

2) При початку війни не працювали необхідні для нарахування реєстри, зокрема Пенсійного фонду України, що унеможливило відповідні нарахування.

3) Через бойові дії, ускладнену логістику і технічні обмеження, створення електронних лікарняних або видача паперових листків непрацездатності можуть бути ускладнені.

4) Листи непрацездатності працівникам, з якими через війну призупинили трудовий договір, має профінансувати росія. Однак конкретного механізму досі не сформовано.

ВИСНОВКИ

В умовах ринкової економіки великої значущості набуває захищеність громадян у галузі обов'язкового соціального страхування на випадок тимчасової непрацездатності. Має бути сформований дійсний механізм

захисту інтересів працюючого населення у разі тимчасової непрацездатності. Чіткі теоретичні опрацювання фізичною особою, у період його тимчасової непрацездатності або в період перебування його у відпустці). Основні елементи цього механізму повинні допомогти законодавцю у вдосконаленні законодавства у сфері соціального забезпечення, створенні науковообґрунтованих норм про обов'язкове соціальне страхування на випадок тимчасової непрацездатності, які суттєво полегшать правозастосовну діяльність, сприятимуть стабільності та справедливості у регулюванні забезпечення тимчасової непрацездатності, відповідатимуть потребам сучасного суспільства. та створювати необхідні умови для реалізації законних прав та інтересів зайнятого в економіці населення.

Література:

1. Боднарук М.І., Орловський О.Я. Право людини на соціальний захист: сучасні підходи до розуміння Юридичний науковий електронний журнал. 2021. 8 <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/30>
2. Гнатенко К. В. Принципи соціального забезпечення — основа галузі права соціального забезпечення Прикарпатський юридичний вісник. 2020. 2(31) [https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2\(31\).564](https://doi.org/10.32837/ruuv.v0i2(31).564)
3. Гнатенко К.В. До питання гарантування й охорони прав та законних інтересів громадян на соціальний захист Науковий вісник публічного та приватного права 2020. 2. 93-98.
4. Європейська соціальна хартія https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
5. Закон України від 28.12.2014 № № 77-VIII "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#Text>
6. Коментар до Конституції України. — К., Інститут законодавства ВРУ, 1996.
7. Конвенція МОП 102. Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text
8. Конвенція МОП № 130 Конвенція про медичну допомогу та допомоги у випадку хвороби https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_184#Text
9. Конвенція МОП № 183 Конвенція про перегляд Конвенції (переглянутої) 1952 року про охорону материнства № 183 https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_294#Text
10. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права // Міжнародні договори України. — К., 1992.
11. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
12. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 01.06.2021 № 1066 "Деякі питання формування медичних висновків про тимчасову непрацездатність та проведення їхньої перевірки" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0728-21#Text>
13. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 04.10.2021 № 2153 "Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21#Text>

14. Раневич О. Право на соціальне забезпечення у разі втрати працездатності: теоретичні та практичні аспекти Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2018. Випуск 66. С. 170—178.

15. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970—1980) <http://sum.in.ua/s/nepracezdatnyj>

16. Чорна М. Сутність права громадян на соціальний захист Підприємництво, господарство та право, 2019. 4. 151—156.

References:

1. Bodnaruk, M.I. and Orlovs'kyj, O.Ya. (2021), "The human's right to social protection: modern approaches to its understanding", Yurydychnyj naukovyj elektronnyj zhurnal, vol. 8. doi.org/10.32782/2524-0374/2021-8/30

2. Hnatenko, K.V. (2020), "Principles of social security — the basis of the field of social security law", Prykarpats'kyj iurydychnyj visnyk, vol. 2(31). doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).564

3. Hnatenko, K.V. (2020), "To the issue of guaranteeing and protecting the rights and legitimate interests of citizens for social protection", Naukovyj visnyk publicnoho ta pryvatnoho prava, vol. 2, pp. 93—98.

4. Council of Europe (1996), "European Social Charter", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (Accessed 30 Aug 2022).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "About mandatory state social insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19#Text> (Accessed 30 Aug 2022).

6. Instytut zakonodavstva VRU (1996), Komentar do Konstytutsii Ukrainy [Commentary on the Constitution of Ukraine], Instytut zakonodavstva VRU, Kyiv, Ukraine.

7. International Labour Organization (1952), "ILO Convention 102. Convention on Minimum Standards of Social Security", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011#Text (Accessed 30 Aug 2022).

8. International Labour Organization (1969), "ILO Convention No. 130 Convention on Medical Care and Assistance in Case of Illness", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_184#Text (Accessed 30 Aug 2022).

9. International Labour Organization (1952), "ILO Convention No. 183 Convention Revision of the 1952 (Revised) Maternity Protection Convention No. 183", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_294#Text (Accessed 30 Aug 2022).

10. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (1992), Mizhnarodnyj pakt pro hromadians'ki i politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights], Mizhnarodni dohovory Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (1973), "International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (Accessed 30 Aug 2022).

12. Ministry of Healthcare of Ukraine (2021), Order "Some issues of forming medical conclusions about temporary incapacity for work and their verification", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/0728-21#Text> (Accessed 30 Aug 2022).

13. Ministry of Healthcare of Ukraine (2021), "On approval of the List of professions, industries and organizations whose employees are subject to mandatory preventive vaccinations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21#Text> (Accessed 30 Aug 2022).

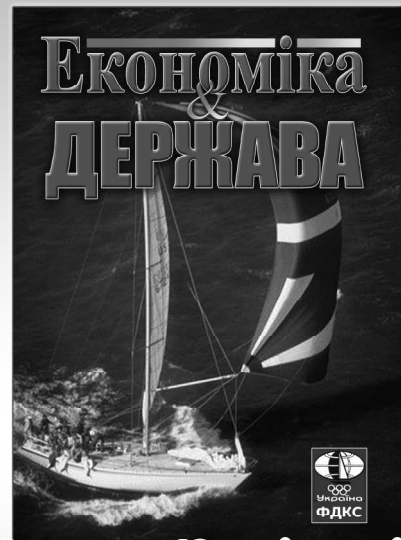
14. Ranevych, O. (2018), "The right to social security in case of loss of working capacity: theoretical and practical aspects", Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya iurydychna, vol. 66, pp. 170—178.

15. Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary (1970-1980), available at: <http://sum.in.ua/s/nepracezdatnyj> (Accessed 30 Aug 2022).

16. Chorna, M. (2019), "Validity of citizens' right to social protection", Pidpriemnytstvo, gospodarstvo ta pravo, vol. 4, pp. 151—156.

Стаття надійшла до редакції 23.08.2022 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ**

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73